

Kitabiyat

Sarah D. Shields, *Fezzes in the River*, 1. Baskı, Oxford University Press, New York, 2011, 252+54s.

Özet

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de İtilaf devletleri ile Mondros Mütarekesini imzalamıştır. Mütareke koşullarını kendi çıkarları doğrultusunda yorumlayan İtilaf devletleri, Osmanlı Devleti'ni işgal etmeye başlamışlardır. İşgal edilen yerlerden bir tanesi de 19 sene boyunca Fransız mandası altındaki Suriye'ye bırakılan İskenderun Sancağı'ydı.

Bu kitap Hatay Sorununu, Sancak'ta yaşayan farklı, etnik ve mezhep gruplarına ait olan insanların aralarında geçen olaylar ve konunun uluslar arası ilişkiler boyutu üzerinden irdelemektedir. Bu çalışma, Sarah D. Shields'ın Hatay'ın Türkiye'ye katılma sürecini ele alan *Fezzes in the River* adlı çalışmasının tanıtım yazısıdır.

Anahtar Kelimeler: Fransa, Hatay, Milletler Cemiyeti, Sancak, Suriye, Türkiye.

Abstract

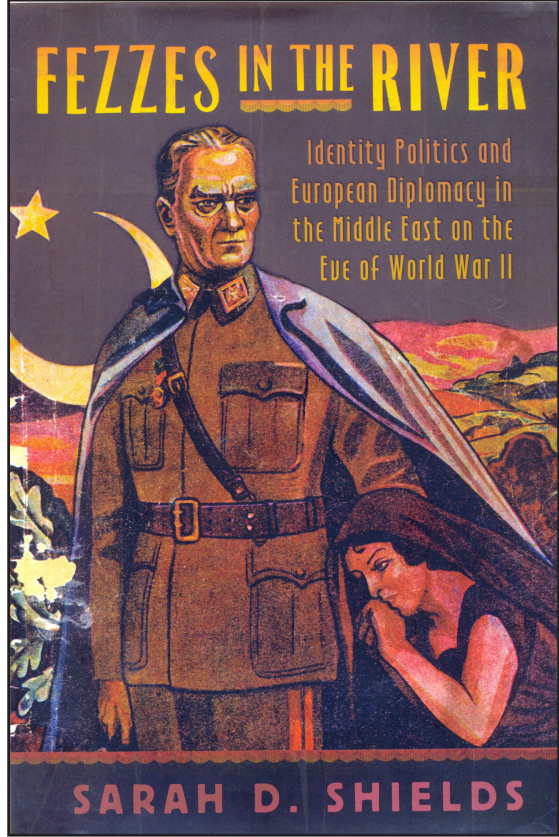
The Ottoman Empire which was defeated in the First World War, signed Armistice of Mudros on 30th October 1918. Entente Powers that commented conditions of armistice in their own interest, begun to invade the Ottoman Empire. One of places that were invaded was Sanjak of Alexendrette which was released to Syria during 19 years that was under the mandate of France.

This book explores Hatay question via events that occurred between people who belong to different ethnic and sectarian groups and the international relations perspective of the issue. This work is the presentation paper of Sarah D. Shields' *Fezzes in the River* book which deals the accession process of Hatay to Turkey.

Keywords: France, Hatay, League of Nations, Sanjak, Syria, Turkey.

ABD Başkanı Woodrow Wilson, savaş sonrası dönemle ilgili adaletsizliklerin düzeltilceğini söylediğinde pek çok ulus bu sözlere umutla bakmıştı. O, 1917'de Amerikan Kongresi'nde bu düşüncelerini açıkladığında, insanların kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi gibi bir sürece vurgu yapmıştı. Wilson'ın bu açıklamasından sonra self-determinasyon ilkesi uluslararası hukuka geçmiş ve bu ilkeye bağlı olarak bir çok ülkede ulusal nitelikli mücadeleler başlamıştı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu tarihsel süreçte de self-determinasyon ilkesinin kullanılması söz konusu olmuş, Türkler bunu değişik kereler batılılar karşısında dile getirmişti. Bu ilke doğrultusunda çözüme kavuşturulan sorunlardan birisi de Hatay sorunudur. Bilindiği gibi Hatay, Kurtuluş Savaşı sürecinde Fransa ile 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması'yla Fransa'ya bırakılmıştı. Savaşın bitip Lozan Barış Görüşmeleri'nin başladığı süreçte de Hatay Fransız mandası altındaki Suriye'ye bırakıldı. Ankara Antlaşması'nın tüm şartlarının aynen geçerli olduğu Lozan Barış Antlaşması'nın 3. maddesinde belirtilmişti. Buna karşın Türkler, bölge ile ilgisini hiç kesmemişti. Hatta 15 Mart 1923 tarihli Adana gezisinde Mustafa Kemal Paşa, halka *Kırk asırlık Türk yurdu düşman elinde esir kalmaz* diyerek bu konudaki kararlılığını ortaya koymuştu¹. 1930'lu yıllarda uluslararası alanda ortaya çıkan yeni gelişmeler İngiltere ve Fransa'ya rakip olan Almanya'nın Ortadoğu'da güçlenmesini beraberinde getirmişti. Türkiye büyük devletler arasındaki rekabetten yararlanarak Lozan'da çözüme kavuşturamadığı sorunları çözme yoluna gitti. Boğazlar meselesinin Türkiye lehine çözülmesinden sonra Hatay meselesi gündeme geldi. Türkiye bu sorunu çözüme kavuşturabilmek amacıyla meseleyi önce Fransa ile çözme yoluna gitti. Sorunun bu şekilde çözülemeyeceğini

1 Abdurrahman Melek, *Hatay Nasıl Kurtuldu*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., 1999, s.11.

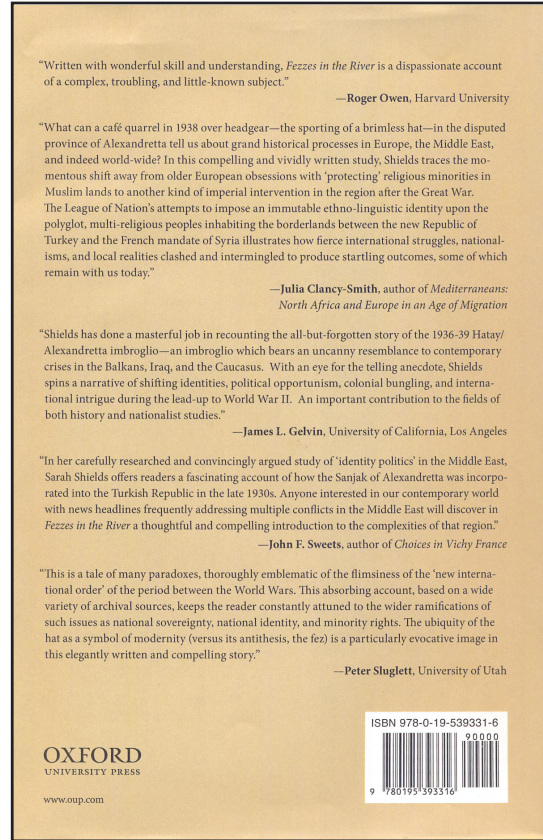
gören Türk hükümeti konuyu daha sonra Milletler Cemiyeti'ne götürdü. Verilen bu büyük uğraşının sonucunda 2 Eylül 1938 tarihinde kurulan Hatay Cumhuriyeti, 23 Haziran 1939'da Türkiye topraklarına katıldı.

Tanıtımı yapılan kitabın yazarı Doç. Dr. Sarah D. Shields, Amerika Birleşik Devletleri'nin Kuzey Carolina Üniversitesi'nde, Tarih anabilim dalında görev yapmaktadır. Lisans eğitimini Princeton Üniversitesi'nde, Yakın Doğu Çalışmaları bölümünde yapmış olan yazar, doktorasına Chicago Üniversitesi Tarih anabilim dalında devam etmiştir. Doktora tezini ise XIX. Yüzyılda Musul'un İktisadi Tarihi üzerine hazırlamıştır. Ortadoğu tarihi konusunda birçok makalesi bulunan yazarın

Mosul before Iraq adında bir kitabı daha bulunmaktadır.

Yazar, *Fezzes in the River* isimli bu çalışmasında, Hatay meselesini kimlik politikası ve Avrupa diplomasisi üzerinden incelemiştir. Bu kitapta, sorunun çözümlenmesi sürecinde bölgedeki farklı etnik gruplara ait olan halkların aralarında geçen olaylar ile II. Dünya Savaşı'nın arifesindeki uluslararası konjonktürün sentezi yapılmıştır.

2011 yılında, New York'taki Oxford University Press tarafından basılan eserin dili İngilizce'dir. Ekleri ve kaynakçası ile 306 sayfa olan bu kitapta, bölge ile ilgili haritalar, çeşitli gazete manşetleri ve fotoğraflar bulunmaktadır. Kitabın kapağında, askeri üniformalı Mustafa Kemal ile dizlerinin üzerine çökerek Ata'nın eline sarılan bir kadın resmi yer almaktadır. 1942 yılında yayımlanan

Ticari Birlik Gazetesi'nden alınan bu resimde, Ayşe Fitnat adındaki bir öğrencinin Atatürk'ten Sancak'ı unutmamasını istemesi tasvir edilmiştir.

Fransız Dışişleri Arşivi, Milletler Cemiyeti Arşivi, Amerikan Dışişleri Arşivi'nden edinilen pek çok bilginin yer aldığı bu kitap, konuyla ilgili yabancı kaynakların görülmesi açısından önemli bir eser olarak nitelendirilebilir. Buna karşın, Türkçe kaynaklardan yok denecek kadar az yararlanılmıştır. Sorunun en önemli muhataplarından biri olan Türkiye'nin arşivlerinden yararlanılmamış

olunması, onun konuya bakışında, tek taraflı kaynaklardan görüşlerini belirlediğine ilişkin bir kanı oluşturmaktadır.

Kitabın pek çok yerinde bu bakış biçimi açık biçimde hissediliyor. Örneğin Shields, Paris'te bir araya gelen büyük devletlerin self-determinasyon ilkesine vurgu yaparak, artık halkların, başkaları tarafından yönetilmelerine izin vermeyeceklerine inanmış görünmektedir.

Bu bağlamda O, Milletler Cemiyeti'nin en önemli amaçlarından birisinin de savaş sonrası yıkılan imparatorluklardan kopan bölgeleri meşrulaştırmak olduğunu düşünmekteydi. Fakat Milletler Cemiyeti, Asya'da ve Afrika'da yer alan, Osmanlı Devleti'nden kopmuş halklara self-determinasyon hakkı verilmesi konusunda isteksizdi. Bu yüzden, Osmanlı Devleti'nden kopan her bir bölge Avrupalı bir ülkenin himayesine verildi. Yazar bunun nedenini bu halkların Avrupalıların önderliğinde uygarlık ve yönetim yönünden kendi kendilerine yetebilecek konuma gelmelerini sağlamak olarak yorumluyordu². Ancak yazarın bu görüşlerinin tarihsel gerçeklerle bir ilgisi bulunmamaktadır. Bugüne kadar Batı'nın güdümüne girmiş herhangi bir Ortadoğu ülkesinin uygar ve yönetsel açıdan kendilerini yönetecek hale geldiğinden bahsetmek olanaksızdır. Bu yaklaşım, tipik XIX. yüzyılın sömürgeci anlayışlarına uydurulan nedenlerle örtüşmektedir.

Batı, XIX. yüzyıldaki sömürgecilik anlayışını uygarlık ve medeniyet getirme gibi kavramlarla örtme yoluna gitmişti. XX. yüzyıla gelindiğinde ise bu zihniyet, kendilerini yönetebilme kabiliyeti olmayan toplumlara yardımcı olmaya bırakmıştı. Bilindiği gibi, bu tür iddialar, özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki paylaşım süreçlerinde artmış; bunun üzerine genel bir siyasal algı oluşturulmuştu. Bu algı, emperyalizmin yarattığı yeni imajdan başka bir şey değildi.

Yazar, İskenderun Sancağı'ndaki sorunu, sömürgeci kültürün bu masum gibi gösterilen yalanı boyutuyla ele alarak değerlendirmiştir. Ona göre uygarlık ve yönetim anlayışı götürülmek hedeflenen bu bölgelerden biri de İskenderun Sancağıydı. Sancak, I. Dünya Savaşı sonunda Fransızlar tarafından işgal edilmiş, daha sonra Suriye'nin himayesine verilmiş ve Suriye de kendi kendini yönetebilecek aşamaya gelene kadar Fransa'nın himayesinde kalmıştı³. Fransız mandasını yıkmak için mücadeleye girişen Suriyeliler en sonunda, 1936'da Fransızlarla yaptıkları antlaşma uyarınca bağımsızlığını kazanmıştı.

Fakat İskenderun Sancağı'nda, Türkçe konuşanların çokluğundan ötürü, bu bölge Suriye'ye dahil edilememişti. Türkiye, Musul'u Irak'a bırakmaya zorlanmasının karşılığında İskenderun Sancağı'nı topraklarına katmak istemişti. Fransa ise bölgenin kendi mandası olduğunu söyleyerek, Türkiye'nin bu önerisini reddetmişti. Sonuç olarak, hükümetler olayı Milletler Cemiyeti'ne götürmeye karar vermişlerdi.

² Sarah D. Shields, *Fezzes in the River*, Oxford University Press, New York, 2011, s.6.

³ A.g.e., s.6.

Türkiye kendi talebini sadece jeopolitik olarak değil aynı zamanda kimlik üzerinden de desteklemişti. Türklerin iddiasına göre Sancak'ta yaşayanlar Türk'tü. Yazara göre Türkler, Hatay ile ortak dil kimliğine sahip oldukları tezini savunuyorlardı.

Kitapta da belirtildiği üzere bunlar Atatürk'ün yeni cumhuriyetinin yarattığı kurallar değildi. Dönemin Milletler Cemiyeti'nde hakim olan milliyetçilik anlayışı bu durumu ortaya çıkardı. İrredantizm iddialarının, Milletler Cemiyeti'nin rutin konusu haline geldiği o dönemde Fransız ve Türkler konuyu Cenevre'ye taşıdılar. Milletler Cemiyeti, İskenderun Sancağı'nın Türklerle mi yoksa Suriyelilere mi ait olduğunu saptamak için sayım yaptı. Fakat Sancak'ta Arapça, Türkçe, Ermenice, Kürtçe ve Yunanca konuşanlar vardı. Bununla birlikte Hristiyanlar Katolik, Ortodoks, Protestan ve Gregoryen diye bölünmüş, Müslümanlar ise Sünni ve Alevi olarak ayrılmıştı. Bu insan grubu 400 yıl boyunca Osmanlı çatısı altında yaşamıştı. Bu durum, Sancak halkının bölünmesini imkansızlaştırıyordu.

Değerlendirmesi yapılan kitabın giriş bölümünde de aktarılan ilginç bir anekdot İskenderun Sancağı'nda yaşanan kimlik karmaşasının boyutunu anlatmaktadır. 10 Mayıs 1938 tarihinde Saydo isminde bir şoförün Reyhanlı'da bir kıraathanede otururken başına gelenleri şöyle anlatır: *"Haydar Hassan Musto ve arkadaşları, Saydo'yu kıraathanede otururken görürler. Yanına yanaştıktan sonra ona bağırıp çağırmaya küfürler yağdırmaya başladılar ve Saydo'nun Arap olduğunu söylemesini istediler. Türk olduğunu söylemesi halinde kendisini ölümle tehdit ettiler. Kafasına taktığı şapka ile alay ettiler. Olaya tanık olanlar Saydo'nun kendisini Arap yada Türk olarak tanımlayıp tanımlamadığını bilmediklerini söylediler. Çünkü Saydo'nun konuştuğu dil ne Arapçaydı ne de Türkçe. O Kürtçe konuşmuştu. Fakat yine Saydo'ya göre bir Kürt bir başkasının Arap olarak kaydolmasını, Türk olarak kaydolmasına tercih ederdi"⁴.*

Yazarın, eserinde yer vermiş olduğu bu anekdota göre denilebilir ki, Hatay'daki milliyetçilik kavramı, insanların kendilerini tek bir kimlikle tanımlayamayacakları kadar belirsizdi.

Hatay Sorunu'nu etkileyen bir diğer konu ise o dönemdeki uluslararası konjonktür olmuştu. Paris ve Cenevre'deki karar alıcılar, Hatay Sorunu'nun Türkiye lehine sonuçlanmaması halinde Ankara'nın Almanya ile işbirliğine gideceğinden endişe ediyordu. Bu sebepten dolayı Fransa, II. Dünya Savaşı'na doğru geline bu süreçte, bu konu yüzünden Türkiye ile arasını açmak istememekteydi⁵.

Milletler Cemiyeti sınır komisyonunun 19 Mayıs 1939 tarihinde belirlediği Hatay Devleti sınırları Türkiye-Suriye sınırı olarak belirlenmiş, Hatay'ı terk edecek Hatay Devleti vatandaşlarına ülke değiştirmeleri sebebiyle uyruk seçme hakkı

4 Nüfus olarak hangi grubun daha üstün olduğunu belirlemek için Sancak'taki insanlar seçim bürolarına giderek kimlik seçiminde bulunuyorlardı. *A.g.e.*, s.3.

5 Türk-İngiliz-Fransız Üçlü İttifakı için bkz: İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)*, Ankara, 1983, s.608-617.

verilmiş, ülkedeki tüm Fransız hak ve malları Türkiye tarafından satın alınmıştır⁶. Hatay konusunda yapılan antlaşmaya göre, Hatay'da kalacakların tüm Türk vatandaşların faydalandığı bütün haklardan yararlanacakları belirtilmiş ve Hatay halkından isteyenlerin altı ay içinde Suriye veya Lübnan vatandaşı olabilme hakkı verilmiştir. Böylelikle Hatay meselesi İsmet İnönü'nün Başbakan Refik Saydam'a gönderdiği kutlama telgrafında belirttiği gibi; "Milletlerarası sulh ve emniyet teminatını, milli şeref ve menfaatle birleştirmek gibi sağlam bir siyaset sayesinde"⁷, 23 Haziran 1939 tarihinde Türkiye'nin bir vilayeti haline gelmiştir.

Batılı yazarların, Ortadoğu meseleleriyle ilgili yayınladığı kitaplara bakıldığında, Batı'nın bölgedeki varlığı, uygarlık getirme veya kendini yönetemeyen halka öncülük etme olarak empoze edilmektedir. Dönemin emperyalist zihniyetini uygarlık ihraç etme olarak niteleyen bu kitaplardan birisi de Sarah D. Shields'ın *Fezzes in the River* adlı çalışmasıdır.

Eser, *Saydo'nun Argümanı* başlıklı giriş ve sonuç bölümü dışında *Fesler ve Şapkalar*, *Milletler Cemiyeti Konuyu Ele Alıyor*, *Milletler Cemiyeti Karar Veriyor*, *Bağımsızlığa Geçiş*, *Bağımsızlık*, *Kayıtların Başlaması* ve *Sıkıyönetim* başlıklı yedi bölümden oluşmaktadır.

Kitabın birinci bölümünde yazar, Antakya'nın tarihinden, kimlerin hükümranlığında kaldığından, stratejik konumundan, tarım ürünlerinden ve nüfustaki genel dil dağılımından bahsetmiştir. Osmanlı Devleti'nde insanları birbirine bağlayan şeyin din olduğunu iddia eden Shields, İskenderun Sancağı'ndaki çok dinli yapının I. Dünya Savaşı ve devamında Batı tarafından etkin bir koz olarak kullanıldığını belirtmiştir⁸.

Yazar, bölgeyi mezhepsel olarak bölüp, yönetmeyi dış politikada bir strateji haline getiren Fransa için İskenderun Sancağı'nın bölünmesinin imkansızlığından bahsetmiştir. Çünkü farklı diller ile dinler iç içe girmişti. Arapça, Kürtçe, Türkçe veya Çerkezce konuşan Sünniler vardı. Ayrıca Ortodokslar, Katolikler, Aleviler ve Müslüman Araplar genellikle Arapça konuşmaktaydı.

Sancak'ta şapka takmanın Kemalist Türkiye'ye bağlanmak isteyenleri, fes takanların ise bu duruma muhalif olanları yansıttığı bu dönemi çeşitli olaylarla anlatan Shields, aynı zamanda şapka takanlara Fransız askerlerin de tepki gösterdiğini örneklerle anlatmıştır. Bu olayları takiben, bölgenin yüzyıllardan beri Türklere ait olduğuna dair tezler ortaya atılmaya, 29 Ekim ve benzeri günlerde Türk bayrakları ve şapkalar eşliğinde Türklerin yoğunlukta olduğu okullarda İstiklal Marşı okunmaya başlandığından bahsedilmektedir. Buna karşın Arapların da anti-tezler ortaya koyarak bölgede her daim kendilerinin çoğunlukta olduğunu iddia etmeye başladıkları belirtilmektedir.

6 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (030.18.01.91.59.18), 2/13758'den aktaran: Yusuf Sarımay, *Atatürk'ün Hatay Politikası II*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı:35, Cilt VII, 1996: (<http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=Dergilcerik&IcerikNo=744>)-(23.09.2011)

7 Başbakanlık Cumhuriyet arşivi, (030.10.225.515.19) 402 .624'ten aktaran: Sarımay, A.g.m.

8 Shields, A.g.e., s.17-22.

Kitabın ikinci bölümünde, Kasım 1936'da gerçekleşen Suriye'deki seçimlerin Türk kökenli vatandaşlar tarafından nasıl boykot edildiği anlatılmıştır. Yazar, *Nantes Mandatory Archives*'den edindiği bir bilgiyi şöyle aktarıyordu: “Antakya'daki Kemalistler seçim sonrası olayları Halep Türk konsolosluğuna, son derece farklı bir biçimde aksettirmişti. Fransız güçleri, Hacı Ethem, Muhammed Adalı ve Mustafa Kuseyri'nin evlerinin önünde gösteri yapan, Türkçe şarkılar söyleyen Türk gençlerine ateş açtı. Birçok çocuk ağır yaralandı. Halep'teki Türk konsolosluğunun Ankara'ya ve Türk basınına verdiği haberlerin versiyonu işte böyleydi”⁹. Shields, bölgedeki gerginliğin Ankara Hükümeti tarafından organize edildiği ve olan olayların Türkler tarafından abartıldığı algısını yaratmaya çalışmıştır. Konunun bu bölümüyle ilgili olarak, Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi'nde yer alan şu bilgiler dikkate değerdir: “Bu sıralarda öteden beri Fransızlar doğrudan veya ekalliyetler vasıtasıyla Türkler üzerinde uyguladıkları tazyikler ve aldıkları tedbirler ki, bunun neticesinde Antakya ile Sancak Türklerinin iktisadi durumu günden güne kötüleşmiş ve % 80 nispetinde sahip oldukları toprakları büyük ölçüde kaybetmiş ayrıca kültür, idare ve sair sahalarda uygulanan baskılar neticesinde Türklerin maddi varlığı tehlikeye düşmüştü, şimdi ise Sancak Türkleri arttırılan çeşitli baskı ve tahriklere karşı şiddetle protesto gösterilerinde bulundular¹⁰. Bu gelişmeler Sancak'ta durumu çok gerginleştirdi. Nitekim Sancak'ta 30 Ağustos zafer bayramı münasebetiyle Belen Türk Şehitleri anıtına çelenk koyan Türklerden bir kısmının tutuklanarak, 6 Ekim 1936'da İskenderun'da mahkemeye verilmesi ve Cumhuriyet Bayramını kutladığı gerekçesiyle Antakya Türk Kız Lisesinin kapatılması bu gerginliğin artmasında önemli bir faktör oldu”¹¹.

Bütün bu olup bitenler karşısında Almanya, Türklerin tarafını tutuyordu. Hamburger Nachrichten gazetesi İskenderun Sancağı'nın ekonomik açıdan (petrol kastediliyor) önemli bir bölge olmadığını fakat Türkiye'nin bir parçası olduğunu, en azından vaat edilen özerkliğe sahip olması gerektiğini yazmıştı. Bu durumu Almanların çok iyi anladığını belirten gazete, aynı sıkıntıyı kendilerinin de Sudetenland bölgesinde yaşadıklarını belirterek bir anlamda kendi emellerini Türkiye üzerinden meşrulaştırmaya çalışmıştı.

Sancak'taki belirsizliği sona erdirmek üzere harekete geçen Milletler Cemiyeti, raportör olarak atadığı Rickard J. Sandler'in konuyla ilgili hazırladığı raporu 27 Ocak 1937'de kabul etti. Sandler raporuna göre Sancak içişlerinde tam bağımsız dışişlerinde Suriye'ye bağlı olacaktı. Sancağın resmi dili Türkçe olacaktı. Toprak bütünlüğü Türkiye ve Fransa tarafından garanti altına alınacaktı.

Kitabın üçüncü bölümünde yazar, Sandler Raporu'nun kabulünden sonra Suriye hükümetinin duyduğu endişeden ve Suriye halkının verdiği tepkiden bahsetmiştir. Suriye yanlısı halktaki genel kanı, İskenderun Sancağı'nın Suriye'den koparılacağıydı. Şam'da birçok üniversite öğrencisi sınıflarını terk ederek durumu protesto etmeye başladı. Şehrin belli başlı liselerinin önlerine giderek genç öğrencileri

9 A.g.e., s.52.

10 CAA, Arşiv: IV-18-C, D: 74-1, F: 8'den aktaran: Adil Dağıstan, Adnan Sofuoğlu, “İşgalden Katılma Hatay”, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2008 s.46.

11 CAA, Arşiv: IV-18-C, D: 74-1, F:12-8'den aktaran: A.g.m., s.47.

de yürüyüşlerine dahil etmek isteyen grup *İskenderun Arap'tır, ya İskenderun ya ölüm* diye bağırmağa başladılar¹². Şam'daki dükkanlar kepenk kapatma eylemi düzenledi.

Hükümet ise ilk etapta rapordan memnunmuş gibi görünse de, Sancağın geleceğiyle ilgili derin endişeler taşımaya başladı. Suriye'nin egemenliğini elde edememesi ve İskenderun Sancağı'nın statüsünün değişmesi neticesinde hükümet, Fransa'yı hainlikle suçlamaya başladı.

Kitabın bu bölümünde, Türklerin bölgede yaşayan Alevileri yanına çekmeye çalıştığından ve İş Bankası'nın Sancak'ta iki şube açmaya karar vermesinden de bahsedilmiştir. Yazar bu durumu Sandler Raporu'nun yayınlanmasından sonraki Türk stratejisi olarak yorumlamıştır.

Yine bu bölümde yazar, olayın uluslar arası ilişkiler boyutunu inceleyerek şu tahlili yapmıştır: *"Fransa, kendisini çevreleyen ülkelere karşı Türkiye ile müttefik olmaya istekliydi. Hitler'in Ren Bölgesi'nde silahlanmaya başlaması karşısında Fransa'nın direnmesi mümkün değildi. İspanya'daki iç savaş güney sınırında istikrarsızlığa yol açmaktaydı. Aynı yıl içinde Mussolini'nin İtalyası Balkan Devletleri ile pakt kurmaya çalışıyordu. Fransa'nın Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını koruması için tek yol Türklerle iyi geçinmekti. 1920'li yıllarda Türkiye İtalya'dan gemiler satın alarak donanma kurmuştu. Aynı zamanda para yardımı da almıştı. Bu durum Türklerin İtalya'yı bir tehdit olarak algılamasının önüne geçmişti. Fakat Mussolini'nin büyümek için alan aramak ile ilgili açıklaması Ankara Hükümeti'ni alarma geçirdi. İtalya'nın Habeşistan'ı ve Libya'yı işgal etmesi, Akdeniz'de işgal etmek için başka yerler araması, İskenderun Sancağı'nı önemli bir konuma getirmişti. Hatay büyük bir alanı kontrol eden konuma sahip olmakla birlikte, Anadolu'ya iki dağ arasından asker ve mühimmat ikmal için elverişli bir bölgeydi"*¹³. Bütün bu gelişmelerden dolayı Fransa, Hatay'ın, müttefik Türkiye'nin kontrolüne geçmesini diğer güçlerin eline geçmesine tercih etmişti.

Kitabın dördüncü bölümünde yazar, daha çok Sancak'ın yeni statüsü ve anayasası ile ilgili bilgilere ve yapılan yorumlara yer vermiştir.

Kitaptaki bilgiler dahilinde yeni statü şöyle idi: *"Sancak'ın kendine ait posta sistemi olacaktı; İskenderun serbest Türk limanı olacaktı; Cumhurbaşkanı ve Meclis yapılacak olan antlaşmaları Şam'ın onayını almadan sonlandırabilecekti; Sancağı etkileyecek antlaşmalar Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından onaylanacaktı"*¹⁴.

Bağımsızlığa giden süreci ayrıntılı olarak anlatan yazar, Sancak'ın kuruluşuna dair antlaşmaya üstünkörü değinmiştir. Shields'ın verdiği bu bilgilerle ek olarak şunlar söylenebilir: Sınırları, Sancak'ın o dönemki yönetsel çevresine göre tanımlanmış, o nedenle sınırın ötesinde, Türklerin çoğunlukta olduğu Bayır, Bucak ve Hazne kasabaları dışarıda bırakılmıştır. Buna karşılık bu bölgedeki Türklerin dillerini serbestçe kullanabilmeleri, mahkemelerde Türk dili ile davalarını görebilmeleri ve çoğunlukta oldukları bölgelerde okullarda Türkçe eğitim ve

12 A.g.e., s.79.

13 Shields, A.g.e., s.98-99.

14 A.g.e., s.114.

öğretim yapımları sağlanmıştır. Anayasada, yasama erkinin çeşitli topluluklara göre hazırlanacak iki dereceli bir seçim yolu ile, kırk üyeden oluşan Meclis tarafından kullanılacağı, Meclisin, yürütme erkinin başındaki Cumhurbaşkanını seçeceği; onun da yürütme konseyi başkanını atayacağı, bu konseyin, Başbakan ile birlikte, beş üyeden oluşacağı; yargı erkinin bağımsız olacağı; temel insan haklarının güvence altında bulunacağı ortaya konulmuştur¹⁵.

Türk hükümeti Sancak'ın yeni statüsünden ve anayasasından son derece memnundu. *"Türk tarafı, Türkçenin tek resmi dil olması konusunda verdiği savaşı kaybetmişti. Fakat Türklerin asıl amacı, Sancak'ın dış işlerinde Suriye'ye bağlı olmasına rağmen bağımsızlığını kazanmasıydı. Bu durum Atatürk için bir prestij meselesiydi. Gerekirse, istifa edip, üniformasını tekrar giyip savaşa girebileceğini belirtmişti"*¹⁶.

Suriye halkı ise sokaklara dökülmüştü. Halep'teki işyerleri kepenk kapatma eylemi yapmıştı. 7000'i aşkın Suriyeli şehrin önde gelen bir camisinde *"İskenderun Arap'tır"* şeklinde bağırarak olaya tepkilerini göstermişlerdi. Protestolar kısa sürede ülkenin birçok şehrine yayılmış, Halep'teki olayların benzeri diğer şehirlerde de yaşanmıştı.

29 Kasım 1937 tarihinde, resmen bağımsızlığı elde eden Sancak üzerinde Fransa'nın ve Türkiye'nin farklı düşünceleri mevcuttu. Fransızlar, yeni statünün ve anayasanın, -Suriye'nin manda olarak kaldığı müddetçe- kendilerini Sancak'ın yegane vasisi haline getirdiğini düşünüyordu. Türk yönetimi ise, bağımsızlık sürecinin resmen başlamasıyla birlikte Sancak'ın garantörlerinden biri olacağını düşünüyordu.

Yazar kitabın beşinci bölümünde, Hatay Türklerinin elde edilen bağımsızlığı nasıl kutladıklarını ve Suriye'deki Arap milliyetçilerinin bu duruma nasıl tepki verdiğini anlatmıştır. Hatay'ın bağımsızlığı elde etmesiyle birlikte Fransızlar, Sancak'taki hakimiyetlerini sürdürebilmek için türlü sorunlar çıkartmaya başlamışlardı. *"Fransızlar Hatay Cumhuriyeti'nin bayrağının asılmasına izin vermediler. Hatay'ın bağımsızlık bildirgesini yayınlamadılar"*¹⁷. Fransızların bu stratejiyi uygulamalarındaki amacı Fransız Dışişleri Bakanlığı'nun Afrika ve Doğu Akdeniz ülkeleri Departmanı Başkanı Ernest Lagarde şu ifadeyle açıklamıştır: *"Eğer Türklerin Hatay ile ilgili talepleri kabul edilirse, Fransa'nın Suriye ve Kuzey Afrika'daki etkinliği derinden sarsılır"*¹⁸ Lagarde'ın İngiliz meslektaşısı George William Rendel ise Türklerin Hatay'ı alması halinde Halep, Musul ve bölgedeki çeşitli petrol alanları üzerinde de hak iddia edeceğini ve bunun kendi yönetiminin çıkarlarıyla ters düşeceğini belirtmişti.

Bütün bunlara rağmen, İkinci Dünya Savaşı'nın yaklaşmasıyla birlikte İngiltere ve Fransa, bu sorunun Türkiye'nin lehine sonuçlanması gerekliliği üzerinde

15 İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)*, Ankara, 1983, s.543-544.

16 Shields, *A.g.e.*, s.112.

17 *A.g.e.*, s.146.

18 *A.g.e.*, s.159.

hem fikir olmuşlardı. Özellikle Fransa'nın hem Akdeniz'deki sömürgelerini kontrol edebilmesi, hem de İtalya'nın bölgedeki faaliyetlerini önleyebilmesi açısından Akdeniz ile Karadeniz'i birleştiren Çanakkale ve İstanbul boğazlarına büyük önem vermiştir. Türkiye'nin bu konularda Fransa'ya yeşil ışık yakması neticesinde Fransa Sancak konusundaki tutumunu değiştirmeye başlamıştı.

Kitabın altıncı bölümünde yazar, meydana gelen bu durumdan yola çıkarak seçim sürecini ele almıştır. Meclis seçimleri iki dereceli yapılmıştı. Birinci derecede 20 yaşından büyük olup medeni haklarını yitirmiş bulunmayan erkekler bağlı olduğu topluluğu seçmişti. (*Türk, Alevi, Arap, Ermeni, Rum-Ortodoks, Kürt ve diğer topluluklar*). İkinci derecede ise seçmenler meclise girecek olan vekilleri seçmişlerdi. “Sonuç olarak birinci derece seçimlerinde, 35.847 kişi Türk, 11.319 kişi Alevi, 5.504 kişi Ermeni, 2098 kişi Rum-Ortodoks, 1845 kişi Arap ve 359 kişi diğer topluluklar olarak kayıt yaptırmıştı. Bu listelere göre Türkler 22, Aleviler 9, Ermeniler 5, Araplar 2, Rum-Ortodokslar ise 2 milletvekili çıkarmışlardı”¹⁹.

Yazar bu bölümde, seçmenlerin kendilerini Türk olarak kaydetmeleri için, Türklerin yoğun baskı yaptığını çeşitli örneklerle ortaya koymaya çalışmıştır. Sancak'taki Yerel Kürt Birliği'nin temsilcisi Memduh Selim'in: “Türkler bize Türk olarak kaydolmamız karşılığında para öneriyor. Türk askerleri sınırda bekliyor ve buraya doğru yürümeye hazırlar. Onlar kendileriyle aynı yolda yürümeyenleri yok etmek için and içtiler. Kürk birliği, Kürt milleti, Kürt hakları son derece boş kavramlar. Kendilerini Kürt olarak kaydettirenler ölümle cezalandırılacaklar. Eğer Türk olarak kaydolursan, para ve güvenli bir yaşam elde edeceksin”²⁰. şeklindeki sözleriyle Türklerin kendilerini tehdit ettiğini belirtmiştir.

Yazar, yalnızca Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nin Suriye-Lübnan yönetimi serisinden topladığı belgeler sayesinde varmış olduğu bu görüşü, yine aynı kaynaktan edindiği şu bilgiyle güçlendirmiştir: “30 Nisan günü 145 Türk, Türkiye'den Hatay'a giriş yaptı. 3 Mayıs günü ise 100 yolcu daha geldi. Gelen insan sayısı artmaya başladı. Bu gece 150 Türk daha Sancak'a giriş yapacak”²¹. Yazar, her ne kadar Sancak anayasasına göre, Sancak vatandaşı olduğu halde Türkiye ve Suriye'de yaşayanların geri dönmelerine izin verildiğini belirtse de, bu kişilerin Türk olmadığı intibasını uyandıran kaynaklara yer vermiştir. Bu ve buna benzer kırılma noktalarında yazar, konunun diğer muhataplarının arşivlerinden de bilgiler sunarak varılması gereken yargıyı okuyucunun takdirine bırakmamış, direkt Fransız arşivlerini kullanmıştır.

Yazar yedinci bölümde, 3 Haziran 1938'de Fransız delegesi Garreau'dan görevi devralan Albay Collet'in sıkıyönetim ilan ederek şehirdeki asayişli sağlamaya çalışması ile bağımsızlığa giden süreci ele almıştır. Bu süreçte Suriye'deki Araplar Fransızları hainlikle suçlamış ve çeşitli gösteriler yapmışlardı. Yazar, Cenevre'deki Milletler Cemiyeti Arşivi'nden edindiği kaynaklar doğrultusunda, Türklerin Kürtleri

19 Abdurrahman Melek, “Hatay Nasıl Kurtuldu”, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., 1999, s.113.

20 Shields, A.g.e., s.181.

21 A.g.e., s.183.

Sancak'tan silah zoruyla kovduğunu, Ermeni Hıristiyan ve Müslüman olmak üzere toplam 200 ailenin Türk işgali korkusuyla Sancak'ı terk ettiğini yazmıştır.

Yazar, sonuç kısmında Hatay'ın Fransa ve Türkiye'nin çıkarları doğrultusunda, oradaki insanların düşüncelerine bakılmaksızın Türkiye'ye bırakıldığını savunmuştur. Bu durumun neticesinde birçok Arap'ın, Ermeni'nin, Hıristiyan'ın hatta Kemalist ideoloji karşıtı olanların Hatay'dan göç ettiklerini belirtmiştir.

Mustafa KIRIŞMAN*

* Araş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
(mustafa.kirisman@deu.edu.tr).